

Röportaj: Doç. Dr. Özlem Genç

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Orta Çağ Avrupa'sında evlilik ne anlama geliyordu hocam, amaçlanan ne idi?

Bu soruya öncelikle cinsiyet farklılığı açısından cevap verilebilir. Kadınlar için bir erkeğin hâkimiyetinden çıkıp diğerinin hâkimiyetine girmek demektir. Babalarının otoritesi altında yaşayan kadınlar, yine babalarının bulduğu kendilerinden oldukça büyük, genellikle hiç tanımadıkları erkeklerle evleniyorlardı. Böylece baba otoritesinden çıkarken koca ya da kayınbirader otoritesi altına giriyorlardı. Erkek açısından değişen çok bir şey olmuyordu. Orta Çağ'a özgü bir dille baba kızını damada *veriyor*, damat da kızı *alıyordu*. Hâlihazırda yaşadığı hayata yasal bir eş dâhil etmiş oluyordu. Yasal diyorum çünkü her ne kadar kilise tek eşliliği onaylayıp metres tutmayı günah saysa da özellikle zengin kesim arasında bu oldukça yaygındı. Koca, karısını mahkemede temsil etmek ve rızası olmadan satamasa da, mallarını idare etmek zorundaydı. Ek olarak çiftler için evliliğin anlamı varis sahibi olmaktı, bu nedenle özellikle erkek çocuk istenirdi.

Toplumsal açıdan bakarsak Orta Çağ boyunca krallıklar evlilikler yoluyla birleştiriliyordu. Bu bize yabancı değil, Doğu'da alışkın olduğumuz bir durum. Kraliyet evlilikleri yeni gelen kraliçe ve onun beraberindekiler ile yeni bir moda dalgası da getiriyordu. Bu dönemde evlilik sadece iki insan arasında değil, iki aile arasında bağ olarak da görülüyordu. Bu nedenle aile onayı çok önemliydi.

Evlilikler barış ya da ittifak dışında mecburiyetten de yapılıyordu. Amca tehdidi altındaki bir kızın şatosunu koruyacak bir kocaya ihtiyacı vardı. Bir prens, eyaletin sınır bölgelerini haraca bağlayan asi senyörü, bir kadın akraba ile kendine bağlayabilirdi.

Evli bir kadın, niyeti temiz ve iffetli, evlilik borcunu ödemeye ve üremeye yönelik olduğu sürece erdemliydi. Evlilik Tanrı'nın İsa'nın annesine buyurduğu durumdu, döl üretme, zinadan sakınma ve kutsal lütuf bahşetmeye yönelik üç işlevi kapsıyordu.

Evlilik kadınların toplumdaki yerini de tanımlıyordu. 11. ve 12. yüzyıllarda kadınların konumu, Karolenj dönemindekinden daha kötüydü. Bakirelik ve rahibe olmak ise çok revaçtaydı.

2- Kilise dediniz hocam, kilise evliliklere de mi müdahale ediyordu?

Elbette, Orta Çağ Avrupa'sında kilisenin müdahale etmediği bir alan yoktur. Evlilik ya da çiftlerin özel hayatları da bu alanların en önemlilerinden biridir. Kiliseye göre bekâret daha erdemlidir ama bu iradeye sahip değilseniz evlilik daha iyidir. Korintliler 1.8'de dediği gibi "*hiç evlenmemişler ve dullar kendilerini denetleyemiyorlarsa evlensinler, çünkü onlar için evlenmek yanmaktan daha iyidir.*"

Başlangıçta, Karolenjler döneminden önce kilisenin etkisi daha azdır ancak bu dönemle birlikte kilise evliliğe dair kuralları giderek daha da katılaştırmıştır. Zina hariç boşanmaya izin verilmiyordu. Sadece kuzenler ya da kardeşler değil, uzak kuzenler arasındaki evliliklere bile izin verilmiyordu. Bu kurallar Franklar döneminde başlasa da çağın tümünde ve tüm Avrupa'da geçerliydi.

755'te Karolenjlerde yerel bir kilise konsili ruhban sınıfından olmayan herkesin evliliklerinin kamuya açık olmasına hükmetti. 789 tarihli başka bir konsil, evliliğin bozulamaz bir ayin olduğunu, metres tutmanın ve kolay boşanmanın yasaklandığını duyurdu. 1215'teki 4. Lateran Konsili'nden sonra çiftlerin kendi aralarında yaptıkları evlilikler yasal olarak kabul edilmedi, evlilik kamuya açık yapılmalıydı. Yasalar, kilise konsil kararları incelendiğinde bu konuda daha pek çok veriye ulaşılabilir.



Fransa Kralı Louis (X.) ve Clementia Evliliği

3- Evlilik öncesi hazırlıklar hakkında bilgimiz var mı hocam?

Ayrıntılarını tam olarak bilemesek de genel çerçeve hakkında bilgimiz var. Erken Orta Çağ'da evlilik üç adımda olurdu: İsteme, nişan ve düğün. Erkek tarafı bir teminat vererek akdi kesinleştirirdi. Bu teminat kabul edildikten sonra nişan tek taraflı olarak bozulamazdı. Yasalarda bu miktarlardan bahsedilir. Burgondiya yasalarına göre terk edilen bir damat adayı sadece 300 solidus (altın para) isteyebilirdi ama nişanlı kız başkasıyla evlenmişse öldürülebilirdi. Tourslu Gregory'e göre nişan ile evlilik arasında birkaç yıl olabilirdi. Lombard hukuku bu süreyi 2 yıl olarak belirlemişti.

Evlilik nişanla başlar, erkeğin kıza bir yüzük, kızın ailesine toplu para vermesiyle sürerdi. Damat nişanlandığı kızla evlenmek, gelinin ailesi kıızı belirlenen zamanda damada vermekle

sorumluydu. Damat belirlenen miktarı kızın ailesine ödeyerek evlenme niyetini belli ediyordu. Bir *denarius* ve bir *solidustan* oluşan bu ödemeye Franklar *reipus* (yüzük parası) adını vermişlerdir. Düğün gelinin babasının evinde ya da gelin dulsa ve evi varsa kendi evinde yapılmıştır. Davetliler önünde bir seremoni ve ziyafetle evlilik gerçekleşirdi. Ertesi sabah, damat geline bir sabah hediyesi verirdi. Hediye, para ya da toprak olabilirdi. Bu hediye gelinin, kontrolü tamamen kendisine ait olan şahsî malvarlığının bir parçası oluyordu. Sabah hediyesi, Franklar arasında evliliğin uzun ömürlü olmasının bir kanıtıydı. Bu âdet 12. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu tarihte yeni miras hukuku bahsi geçen âdeti mantıksız bulmuştur. Ziyafet verilmesinin nedeni damadın toplumun geri kalan bekârlarını bir gelinden mahrum bırakmasıydı, bunun için onlara tazminat ödediği kabul ediliyordu. En fakir köylüler bile düğün töreni için yemek, içecek vermeye ve mutlu olmak için ailelerini ve arkadaşlarını bir araya getirmeye çalışırlardı.

Evlilik prosedürüne örnek olarak Tüccar Gregorio Dati'nin notları gösterilebilir. 1393 yılında Toskana'da güncesine şunları yazmıştır: "31 Mart 1393'te Isabetta ile evlenmeyi kabul ettim ve ant içerek sözlendim. 7 Nisan günü, Paskalya Pazartesi noter Ser Luca'nın huzurunda ona yüzük taktım. Bunu izleyen 22 Haziran Pazar günü ikinci duasından sonra, Tanrı'nın izniyle kocasının, yani benim evime yerleşti." Grogorio yazmasa da buna ek olarak erkek noter huzurunda çeyiz (drahoma) karşılığında makbuz da verirdi. Noter olaya nezaret ederdi ve görüldüğü üzere ortada rahip yoktu. Noterin "İstiyor musunuz?" sorusuna taraflar "evet" diye cevap verirler, erkek kızın sağ elinin yüzük parmağına altın veya altın kaplama bir halka/yüzük takardı. Yüzüğün bir eşi de damada takılırdı, bu işlemi gelin de yapabiliirdi. Bologna'da şövalye ve hekimlerin ikişer yüzük hakkı vardı. Avusturya dükü Leopold 1350'de Milano'da, Verde Visconti ile 3 altın yüzükle evlenmişti. Gelinin kocasının evine yerleşmesi bazen çok uzun sürebilirdi. Bunun nedeni çoğunlukla vaat edilen çeyizin bir araya getirilememesiydi. Evli ama kocasına verilememiş kızlar baba evinde kalmaya devam ederlerdi.



Bizans Evlilik Yüzüğü

4- Günümüzdeki gibi bir çeyiz durumu söz konusu muydu?

Evet, kız çocukları evlenirken ailesi tarafından onlara bir çeyiz veriliyordu. *Drahoma* adı verilen bu çeyiz zengin ailelerde para, altın, gümüş ya da toprakken, sıradan ailelerde daha çok mutfak eşyası, mobilya şeklindeydi. Erkek tarafı da, kız için, kızın ailesine (bir kısmı kızı da

verilebilirdi) nişan sırasında belirlenen ve *dos* denen, bir hediye verirdi, bu bir ödeme olabileceği gibi başka değerli bir şey de olabilirdi. Erkek aynı zamanda evleneceği kıza düğünün ertesi sabah bir hediye verirdi. Evlenmeden önce tüm bu kalemler yapılan evlilik sözleşmelerine yazılır ve noterler bunları kayda geçirirdi. Bu durum genellikle sıradan halk için değil, geniş toprakları olan zenginler için geçerliydi. Köylüler ve kasaba halkının malı mülkü birkaç mutfak aletinden fazlası değildi. Drahoma verecek ebeveynler ölmüşse bu görev erkek kardeşindi. Kız başka biriyle evlenmek isterse drahoma verilmeyebilir ya da mirastan mahrum bırakılabilirdi.

Gelinin baba evinden getirdiği çeyiz, aynı yerden getirdiği onurun simgesiydi. Evlilik sırasında kocanın karısına verdiği giysiler ise koca evinde göreceği onurun işaretiydi. Geç Orta Çağ'da düğünlerde taraflar hediye yarışına girerdi. Bu aynı zamanda bir egemen olma yarışıydı. Bunu fark eden kent meclisleri yasalarla bu müsrifliği kontrol altına almaya çalıştılar. Bazı yerlerde damada, bazı yerlerde geline çok hediye verilirdi. Hediye verme ya da evlilik armağanları Orta Çağ yorumcuları tarafından çok önemli görülüp defalarca vurgulanmıştır. 9. yüzyılda Papa Nicholas, damadın geline verdiği yüzüğü bir sadakat sözü olarak anmaktadır. Hediye verilirken tanıkların olması da gerekiyordu. Kilise metreslik ve gündelik ilişkilere karşı olduğundan evliliklerin halka duyurulmasını ısrarla istiyordu. "nullum sine dote fiat coniugium" "hiçbir evlilik, hediye olmadan olmaz" şeklindeki Karolenj mahkeme emri, tersi bir evliliğin evlilik değil metreslik olduğunu ima ediyordu. Çeyiz içerisinde değişik kıyafetler, ceketler, sayısız şapka, ayakkabı, terlik ve mücevherler de olabilirdi.

5- Günümüzde 18 yaşından küçükler aile izni olmadan evlenemiyor. Orta Çağ Avrupa'sında da böyle bir durum var mıydı? Bir oranlama yapılabilir mi? Evlenme yaşı ya da evlenilebilecek akrabalar belirlenmiş miydi?

Orta Çağ Avrupa'sında kadın erkek oranı değişkendir. Geç döneme ait daha çok veri vardır. Kayıtlar da tam olarak güvenilir değildir. Çünkü kız çocukları derebeyinden, kral temsilcilerinden saklanmak istenmiştir. Zaten sayımlarda da pek dikkate alınmazlardı. Asker olamazlardı, üretici olarak da çok az etkiliydiler. Genelde kadın nüfusu azdır, bunu kız bebeklerin daha doğumda öldürülmelerine bağlayanlar da vardır.

Evlilik için yaş belirlenmişti. Kilise bu konuya da el atmıştı. Charlemagne (768-814) döneminde hem kızlar hem erkekler erken yaşlarda evlenirdi. Kızlar için evlilik yaşı 12-15 arası iken erkeklerde bu yaş 20'ye kadar gidebiliyordu. Yapılacak evlilik iki aile arasına barış getirecekse bu yaş daha erken olabilirdi. Zengin ailelerde kızlar çocuk yaşta ailelerinden ayrılırlar, bazen evlilik yaşına varana kadar koca evinde büyüyorlardı. Onlara ailenin bir evladı gibi davranılırdı.

Evliliğe ebeveynler karar veriyordu ama düğün günü gelin ya da damat kendileri adına yapılan sözleşmeyi reddetme hakkına sahiplerdi. Aristokrat evliliklerde yaş farkı 10 ila 20 ya da daha fazlaydı ve küçük olan kadındı. Bu ortalama, çağ boyunca geçerlidir. Yine bu dönemde kilise bazı kurallar koydu. Hiçbir adam bir eşten fazlasını almayacaktı. Evlenilecek kadın yedinci derecedeki bir kuzenden daha yakın bir akraba olamazdı. Yalnız görüldü ki çiftler bu maddeyi kullanıp boşanmak istiyor ve boşanıyor. Bu nedenle evlenme sınırı 1215'deki 4. Lateran Konsili ile yedinci göbekten dördüncü göbeğe çekildi. Böylece soy daha kolay takip edilebiliyor ve boşanmalar biraz da olsa engelleniyordu. Orta Çağ rahipleri farkında olmadan antropoloji ile de ilgilendiler. Bu sayı iki akrabayı ortak atadan ayıran nesil sayısıdır.

Frankların ilk döneminde, 6. yüzyılda, çift belirlenen yasaklı akrabalık sınırları içindeyse ve bir evlilik yapmışlarsa ayrılık cezasına çarptırılmakta ve hatta oğulları varsa yasal varis sayılmamakta, şerefsizlik damgası yemektirler. Franklar gibi örfüne düşkün bir millette şerefsizlik damgası yemek son derece büyük bir cezadır.

Evlilik için iki tarafın da rıza göstermesi gerekirdi ama bu her zaman içten gelerek yapılmazdı. Özellikle aristokratların evlilikleri böyleydi. Ebeveynler ani bir ölüm durumunda çocuklarını koruyacak doğru kişileri seçmeliydiler. 13 yaşında bir çocuğun gerçekten rıza göstermesi zaten pek olası değildi. Küçük çocuklar evlendiğinde ebeveynleri onlar için yemin ederlerdi.

12. yüzyıla kadar eşler yaklaşık olarak aynı yaşlardaydı. Geç Orta Çağ'da yaş aralığı açıldı. Ayrıca bu dönemde evlilikler genelde yirmili yaşlarda yapılıyordu. Aralarındaki yaş farkından dolayı geç dönemde çok az evlilik 15 yıldan fazla sürüyordu. Yaşlı olan erkek genelde erken ölüyordu.



Bir Kadını Parmağına Yüzük Takarken Gösteren Tasvir

6- Evlilik töreni nasıl gerçekleşiyordu? Bu törenlerde mutlaka bir rahip bulunmalı mıydı?

Cermenlerde evlilik üç şekilde yapılırdı: Satın alarak evlenme, kaçırarak evlenme, karşılıklı rızayla evlenme. Kaçırarak evlenme durumunda yasalar ceza öngörüyordu ama kızın geri alınması pek olası değildi. Ceza ödense de kız, kaçıran kişide kalıyordu.

Aslında başlangıçta törenlerde rahip bulunması şart değildi. Çiftler kendi aralarında evlenebiliyorlardı ama sonradan Frank Kralı Pepin, Verneuil Sinodu'nda, krallıktaki tüm

evliliklerin resmi olması gerektiğini ilan etti. Ardından 12. yüzyılda kilise, evliliklerin kilise onaylı olmasını şart koştu. Rahibin nikâh töreninde bulunması zorunluluğu ise 1563'te getirildi.

Evlilikler nadiren kilise içinde yapılıyordu. Evlilik aynı zamanda haftalık kamu toplantısı olduğu için yasaklar söylenmek zorundaydı. Rahip tören sırasında önce yasakları okurdu ve bu okuma peş peşe iki pazar günü yapılmalıydı. Böylece evliliğe itiraz etme zamanı tanınmış oluyordu. Eğer bir taraf evliyse ya da yakın akrabaysa 3. bir kişi evliliğe itiraz edebilirdi. Bu evlilik tarzı tüm çağ boyunca kullanıldı. Evlilik zamanı belirlendikten sonra bazı kiliselerde kilisenin kapısına ilan da asılırdı. Bunun sebebi kimlerin evleneceğini duyurmak ve bir itirazı olan varsa gerekçesini anlamaktı. Yakın akrabalık dışında evliliğin yasak olduğu durumlar arasında, taraflardan birinin dini hayat için yemin etmesi, tecavüz, zina, ensest ilişki ve kutsal perhiz döneminde olmak vardı.

Tören hafta içi, pazaryerinde ya da kilise basamaklarında yani halk tarafından görülebilir bir yerde olmalıydı. Büyük perhiz döneminde ancak özel izin alınarak tören yapılabilirdi, aksi halde aforoza sebep olunabilirdi. Noel ve Paskalya evlenmek için popüler tarihlerdi. Kilise kapısında yapılan tören sırasında erkek sağ, kadın sol tarafta kilisenin kapısına dönük olarak dururdu. Rahip çiftin ikisine de evlenmek için yasal olarak özgür olup olmadıklarını, yaşlarını, yasaklanmış akrabalık dereceleri içinde akraba olup olmadıklarını ve bu birliktelik için özgür iradeleriyle onay verip vermediklerini sorardı. Rahip törenin sonuna kadar müdahale etmez, sonunda bir dua okurdu. Yemin edildikten sonra çift fakirlere sadakalar verir, içeri girer, rahip tarafından kutsanır ve bazen ekmek-şarap ayinine katılırdı. Çoğu törenden sonra bir ziyafet de verilir.

12. yüzyıla ait bazı yasalarda nikâhtan sonra kadın tek başına kocasının ayaklarına ya da ikisinin birlikte rahibin ayaklarına kapanmaları gerektiği maddesi vardır ama kilise bu geleneği kaldırmıştır çünkü bu bir yerel gelenektir. Hayatın her alanında olduğu gibi düğün töreninin bütününde de erkek egemendir.

Düğünün tamamen halka açık yapılması ya da tekrarlanması mümkün değildir. Düğünün en önemli kısmı çiftin yatağının kutsanmasıdır. Bu âdet 12. yüzyıl Kuzey Fransa yasalarında yer almaktadır. Amaç çiftin doğurganlığını tehlikeye düşürecek büyüleri yataktan uzaklaştırmaktır. Eşler yakınlarından oluşan bir topluluğun önünde yatağa yatmakta, rahip yatağı kutsamaktadır. Piskoposlar bu konuda kararsız olsa da bu uygulama gelenekselleşmiştir. Bazen bu kutsamayı damadın babası da yapabilmıştır.

7- Yatak kutsanması halkın batıl inançlarını da gösteriyor bize değil mi hocam?

Evet, hatta bu konuya başka bir örnek daha verebilirim. Gelin ve damat Tanrı'nın istediği bir iş yaparak evlendikleri için, şeytanın onlara musallat olacağı inancı çok yaygındı. Bu nedenle kötü ruhlar gelini seçemesin diye, damadın evine ya da düğün yerine yolculuk sırasında geline, gelin gibi giyinmiş başka kızlar ve kadınlar eşlik eder, ellerinde yanan mumlar tutarlardı. Mum ışığının arındırıcı olduğuna inanılıyordu.

Yatak kutsanmasının sebepsiz yere yapılmadığına gerekçe olarak bazı hizmetçilerin cesetlerden alınan küçük insan kemiklerini, hayvan derisi ya da kıllarını yatağa bıraktıkları gerekçesiyle tutuklanmaları da gösterilebilir.

8- Tarihi filmlerde evlenirken bir yemin edildiğini görüyoruz, böyle bir yeminden mi bahsediyorsunuz? Bir de bugünkü gibi yüzük takma âdeti de var öyle mi?

Evet böyle bir yeminden bahsediyorum. Yemin özetle “ (kadın ya da erkeğin ismi) *hastalıkta ve sağlıkta, zenginlikte ve fakirlikte, ölüm bizi ayırincaya kadar seni eşim olarak kabul ediyorum ve ben de sana sadakatim için söz veriyorum*” şeklindeydi. Bu yemini iki taraf da ederdi.

Bugünkü gibi yüzük takma da vardı. Erken dönemde rahip evlilik yüzüğünü kutsar ama yüzüğü sadece gelin takardı. Damat yüzüğü gelinin önce başparmağına, sonra işaret, orta ve yüzük parmağına geçirir, bunu yaparken “*baba, oğul, kutsal ruh adına, bu yüzükle evlendim*” derdi. Yukarıda bahsettiğim gibi, karşılıklı yüzük takma geç dönemde yapılıyordu. Yüzük takılırken söylenen cümleler, kelime olarak farklılık gösterse de anlam olarak aynı şeyi ifade ediyordu.

9- Gelinler gelinlik giyiyor muydu peki, dış görünüşleri nasıldı?

Hayır, modern manada gelinlik Orta Çağ Avrupa’sında yoktu. Düğün gününde taraflar en güzel kıyafetleri neyse onu giyorlardı. Zengin aileler gelinin giymesi için kıyafet, misafirlere sergilemek için vazolar, heykeller ve resimler satın alabilir ya da kiralayabilirdi. *Velatio* denen eski bir gelenekte karı-kocanın başlarının üzerine nikâh sırasında bir parça tül gerilirdi.

Tören resimlerinden anladığımız kadarıyla genelde gelinlerin saçları toplu değildi. Bunun nedeni toplanmamış, salınmış saçın genç kızlığı simgelemesiydi.